

UDK 330.34(497.5)

Izvorni znanstveni članak

Mr.sc. Anto Nujčić*

Verica Andraković, dipl.eec**

RAZLIKE U RAZVIJENOSTI ŽUPANIJA REPUBLIKE HRVATSKE

Definiranje razvoja kao i sam postupak utvrđivanja dostignutog stupnja razvijenosti složen je posao, a još složenije je pitanje vrednovanja razvoja užih područja – regija i županija. Iako postoje različiti pristupi ovoj materiji, koji do danas nisu teorijski uspostavljeni, novije teorije razvoja polaze sa stajališta da je razvoj jedan kvalitativni višedimenzionalni proces, o kojem se predodžba može dobiti na temelju niza pokazatelja razvoja.

U ovom radu, na osnovi osam pokazatelja razvoja, utvrdili smo stupanj opće razvijenosti i poredak županija Republike Hrvatske u 2003. godini. Prema rang listi opće razvijenosti, najrazvijeniji su Grad Zagreb, Istarska i Primorsko-goranska županija. S druge strane, na samom začelju liste su Brodsko-posavska i Vukovarsko-srijemska županija.

Između županija postoje veće razlike u stupnju razvijenosti. Prema općem stupnju razvijenosti Grad Zagreb je 2,3 puta razvijeniji od najnerazvijenije Vukovarsko-srijemske županije. Isto tako, Grad Zagreb ima veći bruto domaći proizvod po stanovniku od Vukovarsko-srijemske županije 3,1 puta.

* Ured državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji,

** Služba za gospodarstvo, Odsjek za statistiku

Politiku regionalnog razvoja treba usmjeriti u pravcu izmjene gospodarske strukture manje razvijenih područja. Brži razvoj sekundarnoga i tercijarnog sektora privrede treba ostati osnova razvojne strategije manje razvijenih područja.

Analizom smo utvrdili i globalnu razvijenost pojedinih dijelova Republike Hrvatske, odnosno ustanovili smo da regionalna razvijenost dobrim dijelom slijedi geografsku orijentaciju: najrazvijeniji je Grad Zagreb sa svojom bližom okolicom, zatim južni dio Hrvatske, središnja Hrvatska i na kraju najslabije razvijen – istočni dio Hrvatske.

Ključne riječi: *pokazatelji razvijenosti, stupanj opće razvijenosti, ekonomska dimenzija razvijenosti, društvena dimenzija razvijenosti, faktorska analiza, ponderirani indeksi, bruto domaći proizvod po stanovniku.*

1. UVOD

Definiranje razvoja i razvijenosti, iznalaženje pravilnih kriterija za ocjenu razvijenosti, te izbor pogodnih metoda za mjerenje razine razvijenosti pojedinih zemalja, regija i manjih teritorijalnih jedinica (u našem slučaju županija), spadaju svakako u teorijsko-metodološki najznačajnija i za praksu najrelevantnija pitanja razvojne problematike.

Razvoj je društveni proces kojim se jedna regija ili zemlja postupno udaljava od stanja svoje ekonomske nerazvijenosti, odnosno kojim se poboljšava ekonomski i socijalni položaj stanovništva. To je jedan kompleksan pojam koji traži odgovore na temeljna pitanja: Tko stvara novostvorenu vrijednost? (Ljudski faktor), Što se proizvodi? (proizvodnja prema zahtjevima tržišta), Kako se proizvodi? (efikasnost privređivanja), Čime se proizvodi? (proizvodni resursi).

Definicija pojma opće razvijenosti još uvijek nije iskazana na jedan zadovoljavajući način i nije moguće konstruirati jedan globalan indeks koji bi mogao na jedan apsolutan način iskazati stupanj te razvijenosti. Međutim, postoji mogućnost da se preko jednog skupa izabranih obilježja odredi relativan odnos jedne zemlje prema zemljama izabranog skupa (Ivanović, 1970).

Ovdje razvoj, odnosno razvijenost regija (županija) promatramo kao višedimenzionalni fenomen koji izražavamo pomoću niza pokazatelja. Cilj mjerenja razvijenosti nije samo da se utvrdi opća razvijenost nego i njezine pojedine dimenzije (komponente), jer se samo tako može steći uvid u osnovne strukturne karakteristike razvijenosti. U ovoj analizi utvrdili smo dvije dimenzije opće razvijenosti – ekonomsku i društvenu. Nadalje, i same dimenzije složene su pojave, koje su same po sebi strukturirane.

Kvantifikacija razvoja na temelju više pokazatelja ne može se izvršiti izravno, već samo relativno pomoću tzv. relativnih odstojanja - distanci jedne županije prema drugim županijama. Mjerenje stupnja razvijenosti, a time i rangiranja teritorijalnih jedinica, implicira postojanje metode kojom se dolazi do sintetskog stupnja razvijenosti. Ovdje ćemo stupanj razvijenosti iskazati pomoću ponderiranih indeksa, za čiji će izračun biti korištena znanstvena metoda kvantifikacije razvoja - faktorska analiza.

U ovom radu cilj nam je da korištenjem izvjesnog broja signifikantnih ekonomskih i društvenih pokazatelja razvoja i primjenom metoda faktorske analize, odredimo stupanj i rang ljestvicu razvijenosti županija Republike Hrvatske. Od interesa nam je, također, da spoznamo opće i strukturne karakteristike našega regionalnog razvoja na razini županija. Sve to mogu biti korisne informacije za politiku regionalnog razvoja, čiji je osnovni cilj što prije smanjiti društveno ekonomske razlike između najrazvijenijih i najslabije razvijenijih područja. Naravno, precizniju sliku o stupnju razvijenosti i uvid u osnovne karakteristike našega regionalnog razvoja moguće je steći samo na temelju većeg broja pokazatelja, te detaljnijom analizom stanja i dinamike razvojnih procesa.

2. OPIS METODE MJERENJA RAZVIJENOSTI

Kako mjerenje razvijenosti ima za cilj rangiranje jedinica promatranja, sve metode mjerenja razvijenosti ujedno su i metode rangiranja.

Za mjerenje stupnja razvijenosti odnosno rangiranja jedinica promatranja koristili smo faktorsku analizu, odnosno jednu od njezinih najvažnijih metoda – metodu glavnih komponenta. Faktorska analiza ima za cilj od više empirijskih izabranih pokazatelja - obilježja izlučiti jedan ili više tzv. faktora ili komponenta kojima se mogu protumačiti izabrani pokazatelji (Fulgosi, 1984). Nas zanima samo jedan, prvi izlučeni faktor, koji predstavlja zajedničko svojstvo svih koreliranih pokazatelja i koji od svih izlučenih faktora najviše objašnjava ukupni varijabilitet zadanih pokazatelja. Taj prvi izlučeni faktor je sintetski pokazatelj ukupne razvijenosti odnosno stupanj razvijenosti. Ako se pomoću prvog faktora uspije objasniti bar 80% ukupne varijance izabranih pokazatelja, onda se može reći da taj prvi faktor dobro mjeri stvarnu razinu opće razvijenosti. Preostali, tj. neobjašnjeni dio varijance interpretira se kao specifični dio ponašanja svih pokazatelja, dio koji ne ovisi o sintetsko i kompleksno shvaćenoj razini opće razvijenosti, već je slučajni element ponašanja svakoga pojedinačnog pokazatelja. (Baletić, 1985). Na isti način koristimo faktorsku analizu za mjerenje razvijenosti pojedinih dimenzija razvoja – ekonomske i društvene.

Izlučeni faktor, odnosno naš sintetski pokazatelj razvijenosti u biti izražava se sljedećom linearnom formom:

$$D_k = \Sigma(d_{ki} / SD_i) a_i$$

gdje je:

D_k – ukupno odstojanje k-te regionalne jedinice od referentne vrijednosti

d_{ki} – apsolutno odstojanje k-te regionalne jedinice od referentne vrijednosti za i-ti pokazatelj

SD_i – standardna devijacija i-tog pokazatelja

a_i – ponder (opterećenje) za i-ti pokazatelj

Σ – znak za sumu

Kako vidimo, traženi stupanj razvijenosti iskazan je u standardiziranim vrijednostima (odstojanjima), z-vrijednostima ili tzv. faktorskim poenima. Procedura nalaženja pondera pokazatelja za prvi izlučeni faktor temelji se na osnovnom uvjetu da varijanca izlučenog faktora ima maksimalnu vrijednost, odnosno da izlučeni faktor maksimalno objašnjava ukupnu varijancu izabranih pokazatelja. Sam postupak izračuna je složen i temelji se na matrici korelacija pokazatelja¹¹.

¹¹ Faktorska analiza provedena je pomoću statističkog programa SPSS.

Međutim, ako se radi o metodi glavnih komponenata, ponderi se za prvi izlučeni faktor mogu na vrlo jednostavan način izračunati prema sljedećem izrazu:

$$a_i = \Sigma r_{ij} / \Sigma r_{ij}^2$$

gdje je Σr_{ij} zbir koeficijenata korelacije u stupcu pokazatelja j , a Σr_{ij}^2 zbir svih koeficijenata korelacije iz korelacijske matrice. Kako vidimo ponder nekog pokazatelja jednak je omjeru zbroja koeficijenata korelacije toga pokazatelja sa svim ostalim pokazateljima (uključujući i korelaciju toga pokazatelja sa samim sobom) i zbroja koeficijenata korelacije cijele korelacijske matrice (Fulgosi, 1984). U ovoj analizi koristili smo se ovim približno izračunatim ponderima, jer se oni gotovo ne razlikuju od pravih vrijednosti.

U ovoj analizi, iz praktičnih razloga, želimo stupanj razvijenosti iskazati u indeksnom obliku kao ponderirane indekse i na temelju tako iskazanog stupnja razvijenosti rangirati županije. To činimo tako da se u gornjoj spomenutoj formuli za stupanj razvijenosti umjesto standardiziranog odstojanja (d_{ki} / SD_i) uzme indeksno odstojanje (X_{ki} / X_{oi}), gdje je X_{ki} apsolutna vrijednost i -tog pokazatelja za k -tu županiju, a X_{oi} referentna vrijednost, u našem slučaju prosjek Republike Hrvatske. Naravno, ova aproksimacija standardiziranog odstojanja indeksnim odstojanjem daje nešto lošiju rang listu razvijenosti, što nije od bitnog značaja.

Prema tome, izraz za stupanj razvijenosti u indeksnom obliku glasi:

$$D_k = \Sigma (X_{ki} / X_{oi}) a_i$$

gdje su a_i ponderi pokazatelja određeni na gore opisani način.

U faktorskoj analizi, a posebno u analizi i izboru pokazatelja razvijenosti, važnu ulogu imaju i tzv. faktorska opterećenja (koeficijenti). Oni imaju više značenja, a između ostalog i značenje koeficijenta korelacije između pokazatelja i izlučenog faktora.

Faktorsko opterećenje nekog pokazatelja je veće što je taj pokazatelj u većoj korelaciji s drugim pokazateljima. Slično važi i za opterećenja (pondere) pokazatelja, s tom razlikom što faktorska opterećenja odražavaju punu korelaciju između izlučenog faktora (stupnja razvijenosti) i pokazatelja razvijenosti, a ponderi samo parcijalno. Stoga faktorska opterećenja mogu korisno poslužiti za ocjenu

dobrog izbora pokazatelja. Posebno su važni oni pokazatelji (za ocjenu stupnja razvijenosti) čija faktorska opterećenja iznose 0,8 i više. U ovoj analizi uzimamo samo one pokazatelje s visokim vrijednostima faktorskih opterećenje, jer je riječ o manjem broju jedinica promatranja (županija) i što razvijenost mjerimo ponderiranim indeksima. Da razvijenost mjerimo pomoću standardiziranih vrijednosti pokazatelja, onda bi došli u obzir i oni pokazatelji s faktorskim opterećenjima većim od 0,5.

Osim toga, faktorski koeficijenti služe za izračun gore spomenutog postotka objašnjene ukupne varijance pokazatelja prvim faktorom. Taj je postotak prosječni zbir kvadrata faktorskih koeficijenata po jednom pokazatelju.

3. IZBOR POKAZATELJA RAZVIJENOSTI

Rezultati analize stupnja razvijenosti županija u najvećoj mjeri ovise o izboru pokazatelja razvijenosti. Radi lakšeg zaključivanja i metodološko-teoretskih razloga, poželjno je da broj pokazatelja ne bude prevelik. Isto tako, izbor pojedinih pokazatelja mora biti takav da ne favorizira niti diskriminira pojedinu županiju. Zato pokazatelji trebaju odražavati samo stvarne razlike u razvijenosti, a ne neke strukturne specifičnosti pojedinih regija.

Pri izboru pokazatelja razvijenosti koristili smo se također faktorskom analizom, odnosno metodom glavnih komponenata. Prvo smo za svaku županiju odredili vrijednosti jednog od najvažnijih pokazatelja razvijenosti - bruto domaćeg proizvoda po stanovniku. Potom uzimamo druge pokazatelje. Sam program određuje faktorska opterećenja i postotak objašnjene varijance. Pokazatelj će doći u uži izbor ako njihov faktorski koeficijent iznosi bar 0,8. Neki pokazatelji mogu imati i manju vrijednost faktorskog opterećenja od 0,8 ako smatramo da je od posebne važnosti, s tim da ukupna objašnjena varijanca prvim faktorom, odnosno stupnjem razvijenosti iznosi bar 80%.

Za ovu analizu ispitivali smo dvadesetak mogućih pokazatelja. Odlučili smo se za osam pokazatelja čija su faktorska opterećenja veća od 0,8, osim jednog (ZAPS). Prema faktorskom opterećenju, bolji je pokazatelj razvijenosti zaposlenost na području županije po stanovniku od pokazatelja bruto domaćeg proizvoda po stanovniku. Vidimo to

i po vrijednostima njihovih pondera. Ovo je pravilo koje se javlja u svim analizama razvijenosti sličnog tipa. Ukupno objašnjena varijanca prvim faktorom (stupnjem opće razvijenosti) iznosi 81%. To su sljedeći pokazatelji:

1. Bruto domaći proizvod po stanovniku (BDP)
2. Promet u trgovini na malo po stanovniku (TRG)
3. Broj zaposlenih na području županije na 100 stanovnika (ZAP)
4. Udio zaposlenog stanovništva (s polj. osigurancima) u ukupnom stanovništvu (ZAPS)
5. Broj putničkih automobila na 100 stanovnika (AUT)
6. Broj djece u vrtićima na 100 stanovnika starosti između 0 i 6 godina (DVRT)
7. Broj stanova s kupaonicom na 100 kućanstava (STAN)
8. Udio više i visoke školske spreme u odnosu na stanovništvo staro 24 i više godina (VŠS)

Prva četiri pokazatelja približno reprezentiraju ekonomsku dimenziju ili gospodarsku razvijenost, a preostala četiri društvenu dimenziju razvijenosti. Treba napomenuti da ekonomsku razvijenost dovedimo u vezu s razvijenošću proizvodnih resursa.

Mjerenje stupnja razvijenosti proizvodnih resursa treba prvenstveno obaviti na temelju bruto domaćeg proizvoda po stanovniku, odnosno ukupnih realnih efekata proizvodnih resursa. To posebno važi kada su u pitanju proizvodna sredstva koja zbog različite tehnološke strukture nije moguće izravno mjeriti. Društvena dimenzija razvijenosti predstavlja razvijenost životnog standarda stanovništva u najširem smislu te riječi i koji ima svoju kvantitativnu i kvalitativnu dimenziju. Jedan od pokazatelja njegove kvalitativne dimenzije je obrazovna razina stanovništva.

Pokazatelji su prikazani relativno kao indeksi (RH = 100) u tablici 1 priloga. Podaci za BDP, ZAP, AUT, DVRT odnose se na 2003. godinu, podaci za TRG na 2004. a podaci za ZAPS, STAN i VŠS procijenjeni su na temelju podataka iz popisa stanovništva 2001.

Na temelju vrijednosti pokazatelja izračunata korelacijska matrica pokazatelja prikazana je u tablici 1, koja će, s druge strane, poslužiti za izračun pondera pokazatelja. Izračunati ponderi, a prema postupku koji je matematički izložen, prezentirani su u tablici 2.

Tablica 1. -Korelacijska matrica pokazatelja razvijenosti

	BDP	TRG	ZAP	ZAPS	AUT	DVRT	STAN	VŠS
BDP	1,000	0,774	0,950	0,641	0,828	0,857	0,637	0,780
TRG	0,774	1,000	0,803	0,471	0,900	0,879	0,884	0,840
ZAP	0,950	0,803	1,000	0,711	0,888	0,895	0,749	0,836
ZAPS	0,641	0,471	0,711	1,000	0,680	0,706	0,518	0,401
AUT	0,828	0,900	0,888	0,680	1,000	0,897	0,832	0,785
DVRT	0,857	0,879	0,895	0,706	0,897	1,000	0,831	0,846
STAN	0,637	0,884	0,749	0,518	0,832	0,831	1,000	0,882
VŠS	0,780	0,840	0,836	0,401	0,785	0,846	0,882	1,000

Tablica 2. - Izračunati ponderi pokazatelja prema faktorskoj analizi

	BDP	TRG	ZAP	ZAPS	AUT	DVRT	STAN	VŠS
Opća razvijenost	0,126	0,127	0,133	0,100	0,132	0,134	0,123	0,124
Ekonomski pokazatelji	0,265	0,240	0,273	0,222				
Društveni pokazatelji					0,248	0,253	0,251	0,248

4. ANALIZA REZULTATA MJERENJA RAZVIJENOSTI

Korištenjem formule za izračun stupnja razvijenosti - ponderiranih indeksa, dobiveni su rezultati opće razvijenosti, a posebno razvijenosti ekonomske i društvene dimenzije za županije Republike Hrvatske. Pritome, su uzeti pokazatelji iz tablice -1 priloga i prethodno izračunati ponderi iz tablice 2.

Rezultati mjerenja razvijenosti prikazani su u tablici 3, a njihov grafički prikaz na slici 1. Prvi

par stupaca izražava opću razvijenost, s tim da su u prvom stupcu prikazani indeksi razvijenosti (RH=100), a u drugom stupcu daju se rangovi razvijenosti, odnosno redoslijed županija počevši od najrazvijenije. Sljedeća dva para stupaca sadrže indekse razvijenosti i njihove rangove po pojedinim dimenzijama razvijenosti – ekonomskoj i društvenoj dimenziji. U ovoj su tablici prikazani i indeksi bruto domaćeg proizvoda (BDP) po stanovniku županija, te njihov rang.

Tablica 3. -Razlike u razvijenosti županija Republike Hrvatske (RH = 100)

	Opća razvijenost		Ekonomska dimenzija		Društvena dimenzija		BDP po stanovniku	
	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang	Indeks	Rang
Grad Zagreb (gzg)	148,3	1	147,9	1	148,6	1	179,2	1
Istarska (is)	127,6	2	129,4	2	125,2	2	137,5	2
Primorsko-goranska (pg)	120,5	3	118,4	3	122,3	3	118,1	3
Dubrovačko-neretvanska (dn)	101,0	4	96,2	5	105,6	5	88,4	7
Splitsko-dalmatinska (sd)	99,8	5	91,1	9	107,9	4	75,3	14
Varaždinska (va)	92,9	6	98,9	4	87,6	8	94,2	6
Zadarska (zad)	92,9	7	91,4	8	94,0	6	80,1	9
Međimurska (me)	88,8	8	93,1	7	85,1	10	80,2	8
Šibensko-kninska (šk)	86,7	9	81,8	14	91,0	7	69,6	19
Zagrebačka (zag)	86,2	10	85,6	12	87,1	9	74,2	16
Ličko-senjska (ls)	84,9	11	93,6	6	76,7	15	103,4	4
Koprivničko-križevačka (kk)	83,4	12	88,9	10	78,8	13	95,8	5
Karlovačka (ka)	83,2	13	86,3	11	80,6	11	77,7	10
Osječko-baranjska (ob)	81,1	14	82,3	13	80,6	12	75,3	13
Krapinsko-zagorska (kz)	78,6	15	81,6	15	76,4	16	72,6	17
Sisačko-moslavačka (sm)	78,4	16	78,7	17	78,6	14	77,0	11
Bjelovarsko-bilogorska (bb)	77,9	17	80,2	16	76,1	17	74,7	15
Virovitičko-podravska (vp)	73,0	18	78,3	18	68,4	19	75,4	12
Požeško-slavonska (ps)	72,6	19	76,3	19	69,7	18	72,2	18
Brodsko-posavska (bp)	66,3	20	67,1	20	66,4	20	57,5	20
Vukovarsko-srijemska (vs)	63,5	21	65,0	21	63,0	21	57,5	21

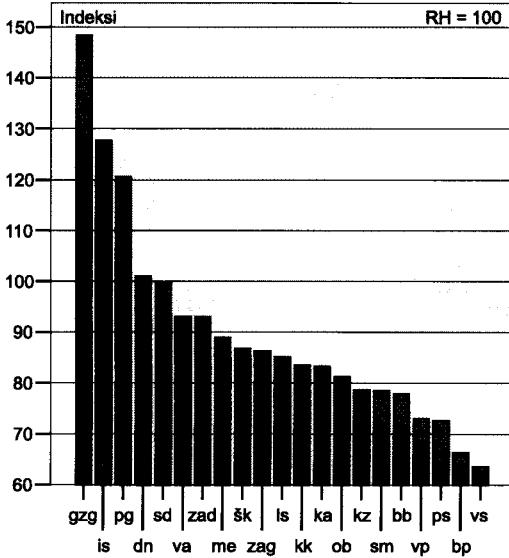
Po općoj razvijenosti prva tri mjesta zauzimaju Grad Zagreb, Istarska i Primorsko-goranska županija, a na samom su začelju Brodsko-posavska i Vukovarsko-srijemska Županija. Iznadprosječan stupanj razvijenosti imaju četiri županije (uključujući Grad Zagreb), jedna je županija na razini prosjeka Republike Hrvatske, a preostalih šesnaest županija su ispod prosjeka Republike Hrvatske.

Četiri su županije ispod 75% prosjeka Republike Hrvatske (tabela 3 i slika 1). Distribucija županija jako je asimetrična, jer je mnogo više županija koje su po razvijenosti ispod prosjeka od onih koje su iznad prosjeka (slika 2).

Najrazvijeniji je Grad Zagreb, čiji je stupanj opće razvijenosti za 48,2% veći od prosjeka Republike Hrvatske. On je 2,3 puta razvijeniji od

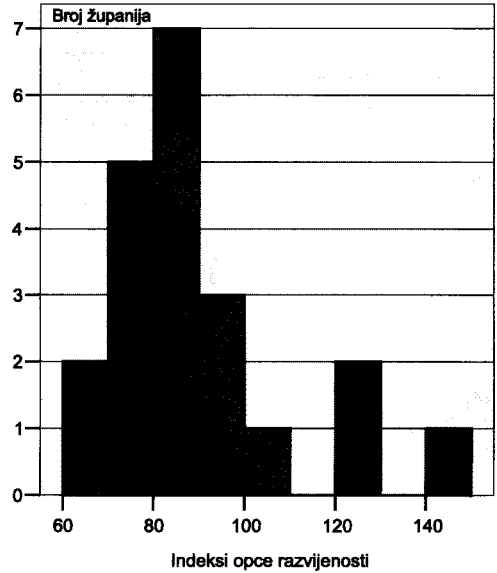
najnerazvijenije Vukovarsko-srijemske županije. Približno to važi i za pojedine dimenzije razvoja. Prema ekonomskoj razvijenosti Grad Zagreb je,

Slika 1.
 Županije prema stupnju opće razvijenosti

također, 2,3 puta razvijeniji od Vukovarsko-srijemske županije, a prema društvenoj razvijenosti 2,4 puta.

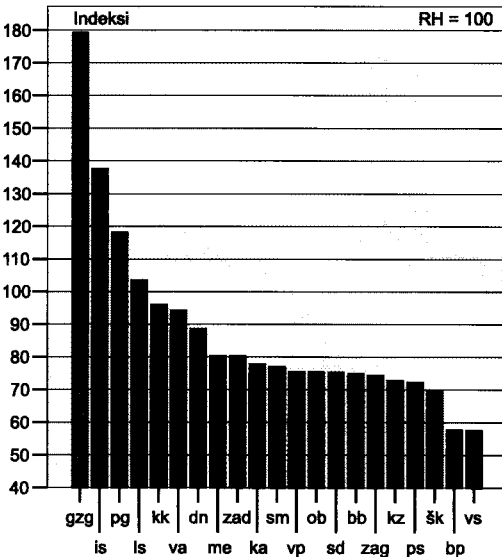
Slika 2.
 Distribucija županija prema stupnju razvijenosti

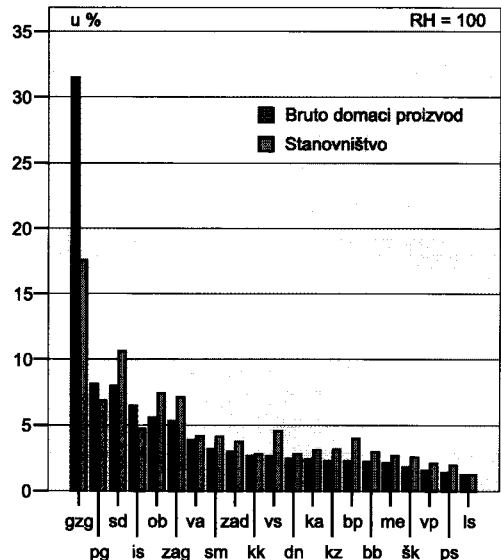
Kada su u pitanju pojedinačni pokazatelji razvijenosti, onda se može konstatirati da najveće razlike u razvijenosti dolaze od ekonomskog pokazatelja BDP. Grad Zagreb ima veći bruto domaći proizvod

po stanovniku od hrvatskog prosjeka za 79,2%, odnosno 3,1 puta veći od Vukovarsko-srijemske županije (tabela 3 i slika 3). Velike su razlike i u ostalim pokazateljima: ZAP 2,5 puta i VŠS 3,2 puta.

Slika 3.
 Bruto domaći proizvod po stanovniku

Slika 4.
 Udio županija u BDP i stanovništvu RH

Ove razlike ukazuju na činjenicu koliko su proizvodni resursi neravnomjerno raspoređeni u Republici Hrvatskoj i njihovoj većoj koncentraciji u Gradu Zagrebu. Za primjer toj tezi možemo uzeti i podatak da udio Grada Zagreba u bruto domaćem proizvodu Republike Hrvatske iznosi 31,5%, dok je njegov udio u stanovništvu 17,6%. Važno je zapaziti i to da samo Grad Zagreb, Primorsko-goranska i Istarska županija imaju veći udio u bruto domaćem proizvodu od udjela u stanovništvu Republike Hrvatske, dok za sve ostale županija važi obrnuto: veći je udio stanovništva od udjela bruto domaćeg proizvoda (slika 4).

Ako se promatraju rezultati mjerenja stupnja razvijenosti pojedinih komponenti, možemo uočiti da među njima nema znatnih razlika. Možemo uočiti visok stupanj slaganja između poretka županija prema ekonomskoj razvijenosti i poretka prema društvenoj dimenziji razvijenosti (koeficijent korelacije ranga iznosi 0,860). Ekonomsku razvijenost približno prati i razvijenost osobnoga i društvenog standarda, pa je prema tome i pokazatelj opće razvijenosti dobar statistički reprezentant svih dimenzija razvoja. Najbolja je usklađenost ovih dimenzija razvoja kod najrazvijenijeg Grada Zagreba: indeks ekonomske razvijenosti je 147,8, a društvene 148,6.

Međutim, jedan dio županija više ili manje iskače iz tog prosječnog pravila, odnosno kod njih je izražena neusklađenost između ekonomske i društvene dimenzije razvoja. Ova je neusklađenost izrazitija kod prosječno razvijenih županija. Veća neusklađenost komponenti razvoja prisutna je kod tri županije: Ličko-senjske, Šibensko-kninske i Splitsko-dalmatinske županije.

Kod Ličko-senjske županije znatno je razvijenija ekonomska dimenzija od društvene, za 16,9 indeksna poena, tj. razlika za 9 mjesta u rang. Razlog tomu treba tražiti u povećanoj gospodarskoj aktivnosti posljednjih godina na području ove županije, i to u sektoru građevinarstva, a što se ne može u kratkom roku odraziti na povećanje životnog standarda stanovništva. Možda je to samo odraz trenutnog stanja. Ovako velike razlike u komponentama razvoja mogu biti i znak nerazvijenosti ove županije, što dovodi u sumnju njezin utvrđeni opći stupanj razvijenosti. Stoga su u ovoj županiji nužna, u prvom redu, veća ulaganja u obrazovanje stanovništva i kvalitetu stanovanja, jer bez većeg ulaganja u obrazovanje stanovništva i stvaranja

uvjeta kvalitetnijeg življenja nema uvjeta ni za veći ekonomski razvoj.

Obrnut slučaj imamo kod Šibensko-kninske županije, gdje je posebno slaba ekonomska razvijenost u odnosu na životni standard stanovništva, što traži veća ulaganja u gospodarsku infrastrukturu. To se više odnosi na kninsko područje ove županije. Zanimljiv je slučaj i kod Splitsko-dalmatinske županije, gdje je ekonomska razvijenost manja od društvene dimenzije razvijenosti za 5 mjesta u rang. Ako analiziramo ekonomske pokazatelje, možemo uočiti da su svi pokazatelji relativno dobri, osim pokazatelja bruto domaćeg proizvoda po stanovniku. To nas navodi na zaključak da je ovdje vjerojatno riječ o niskoj općoj efikasnosti gospodarstva.

Osim značajnih razlika u razvijenosti između najrazvijenijih i najslabije razvijenih županija, prisutne su i veće razlike unutar samih županija. Ima značajan broj županija s nehomogenim - bipolarnim razvojem. To su županije koje s jedne strane imaju gospodarski vrlo razvijena područja i s druge strane izrazito nerazvijena područja. Najizrazitiji primjeri takvih županija su Šibensko-kninska, Osječko-baranjska, Ličko-senjska i Koprivničko-križevačka županija.

5. UTJECAJ GOSPODARSKE STRUKTURE NA RAZVOJ

Analiza rezultata razvijenosti županija ne bi bila potpuna da ne spomenemo vezu i utjecaj gospodarske strukture na opći razvoj regija/županija. Privredna struktura jedan je od važnih čimbenika koji određuju razinu razvijenosti pojedinih područja.

Potvrdu o utjecaju gospodarske strukture na razvoj možemo pokazati ako izravno usporedimo dostignuti stupanj razvijenosti županija s njihovom gospodarskom strukturom. Gospodarsku strukturu prikazali smo kao bruto domaći proizvod, odnosno bruto dodanu vrijednost po granama djelatnosti (tabela-2 priloga). Ako se koristimo nekom od jednostavnih metoda klasifikacije nekog skupa elemenata prema stupnju njihove sličnosti, na primjer klaster analizom, možemo uočiti sljedeće tri grupe županija sa sličnom gospodarskom strukturom.

Prvu grupu čine županije u čijoj je strukturi bruto dodane vrijednosti dominantno zastupljena djelatnost poljoprivrede i sa značajnim udje-

lom industrije (Bjelovarsko-bilogorska, Brodsko-posavska, Osječko-baranjska, Požeško-slavonska, Virovitičko-podravska i Vukovarsko-srijemska županija). To su uglavnom najslabije razvijene županije koje se nalaze u donjem dijelu rang ljestvice razvijenosti. Veće odstupanje od ovog pravila imamo kod Osječko-baranjske županije koja po razvijenosti pripada središnjem dijelu rang ljestvice razvijenosti županija.

Drugu grupu čine županije u čijoj gospodarskoj strukturi dominantnu ulogu ima djelatnost industrije i graditeljstva i koje se po svojoj razvijenosti pretežito nalaze u središnjem dijelu rang ljestvice razvijenosti. To su sljedeće županije: Karlovačka, Koprivničko-križevačka, Krapinsko-zagorska, Ličko-senjska, Međimurska, Sisačko-moslavačka, Varaždinska i Zagrebačka županija. I kod ove grupe imamo veća odstupanja između gospodarske strukture i stupnja razvijenosti. To se prvenstveno odnosi na Sisačko-moslavačku i Varaždinsku županiju.

U trećoj su grupi županije kod kojih su osim sekundarnih djelatnosti značajno razvijene i tercijarne djelatnosti (Grad Zagreb, Dubrovačko-neretvanska, Istarska, Primorsko-goranska, Splitsko-dalmatinska, Šibensko-kninska i Zadarska županija). To su uglavnom najrazvijenije županije i nalaze se u gornjem dijelu rang ljestvice razvijenosti. U ovoj grupi veće odstupanje između gospodarske strukture i razvijenosti imamo kod Šibensko-kninske županije, koja po svojoj razvijenosti više pripada središnjem dijelu rang ljestvice razvijenosti županija.

Kod nekih županija (Virovitičko-podravska, Bjelovarsko-bilogorska i Vukovarsko-srijemska) u strukturi bruto dodane vrijednosti udio poljoprivrede je dosta visok (viši od 25%). S obzirom na značaj gospodarske strukture i njezin utjecaj na razvoj, politiku regionalnog razvoja treba usmjeriti u pravcu izmjene privredne strukture i bržeg razvoja sekundarnih i tercijarnih djelatnosti gospodarstva nedovoljno razvijenih područja.

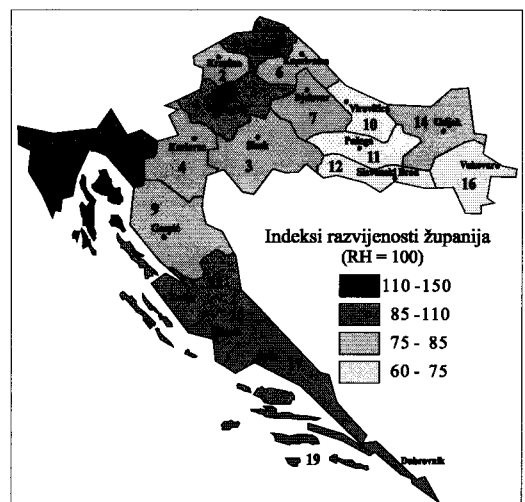
6. GLOBALNA SLIKA REGIONALNOG RAZVOJA REPUBLIKE HRVATSKE

Republika Hrvatska još uvijek nema službeno definirane regije veće od županija. To je razlog da smo u ovoj analizi pokušali utvrditi globalnu sliku o

razvijenosti pojedinih dijelova Republike Hrvatske. Na slici 5 prikazan je raspored županija prema stupnju opće razvijenosti na zemljovidu Republike Hrvatske. Županije smo razvrstali u četiri grupe prema rasponima indeksa opće razvijenosti. To su sljedeće grupe:

1. Najrazvijenije županije, s indeksom razvijenosti od 110 do 150 (Grad Zagreb, Istarska i Primorsko-goranska županija). Ova grupa bi se mogla podijeliti u dvije grupe, gdje bi Grad Zagreb bio u posebnoj grupi, s indeksom razvijenosti od 140 do 150.
2. Prosječno razvijene županije, s indeksom razvijenosti od 85 do 110 (Dubrovačko-neretvanska, Splitsko-dalmatinska, Varaždinska, Zadarska, Međimurska, Šibensko-kninska i Zagrebačka županija).
3. Ispodprosječno razvijene županije, s indeksom razvijenosti od 75 do 85 (Ličko-senjska, Koprivničko-križevačka, Karlovačka, Osječko-baranjska, Krapinsko-zagorska, Sisačko-moslavačka i Bjelovarsko-bilogorska županija).
4. Najslabije razvijene županije, s indeksom razvijenosti manjim od 75% prosjeka Republike Hrvatske (Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska, Brodsko-posavska i Vukovarsko-srijemska županija).

Slika 5. - Županije prema rasponima stupnja opće razvijenosti na zemljovidu Republike Hrvatske

Gledajući raspored županija na zemljovidu Republike Hrvatske, uočavamo da je najrazvijeniji Grad Zagreb sa svojom bližom okolicom, zatim južni dio Hrvatske, središnja Hrvatska i na kraju najslabije razvijen – istočni dio Hrvatske. To vrijedi i za ekonomsku i društvenu dimenziju razvijenosti.

Na ovakvu sliku razvijenosti pojedinih dijelova Republike Hrvatske sigurno je da su imali utjecaj rat i ratna razaranja. Posebno se misli na Vukovarsko-srijemsku i Osječko-baranjsku županiju, koje su nekada bile među najrazvijenijima u Republici Hrvatskoj. Prema istoj metodologiji mjerenja razvijenosti, bivše općine Vukovar i Osijek bile su u 1983. godini među 30 najrazvijenijih općina od ukupno 100 općina u Republici Hrvatskoj. To su vrlo visoke pozicije s obzirom na to da je među tim općinama bilo 20 turistički jakih općina i grad Zagreb (Baletić, 1985).

7. ZAKLJUČAK

Utvrđivanju kriterija razvijenosti pristupa se na osnovi uočavanja razvoja kao višedimenzionalnog fenomena, odnosno kao procesa brojnih i stalnih kvantitativnih i kvalitativnih međusobno povezanih promjena u društvu. Korištenjem faktorske analize, a na osnovi 8 izabranih pokazatelja razvijenosti, rangirali smo županije prema stupnju njihove razvijenosti u 2003. godini.

Prema rang listi opće razvijenosti, najrazvijeniji su Grad Zagreb, Istarska i Primorsko-goranska županija. S druge strane, na samom začelju liste su Brodsko-posavska i Vukovarsko-srijemska županija. Distribucija županija prema stupnju razvijenosti je jako asimetrična: samo su četiri županije po razvijenosti iznad prosjeka Republike Hrvatske, jedna je oko prosjeka, a preostalih šesnaest su ispod prosjeka. Četiri slavonske županije imaju razvijenost ispod 75% prosjeka Republike Hrvatske.

Osim toga između županija prisutne su veće razlike u stupnju razvijenosti. Prema općem stupnju razvijenosti Grad Zagreb je 2,3 puta razvijeniji od najnerazvijenije Vukovarsko-srijemske županije. Isto tako, Grad Zagreb ima veći bruto domaći proizvod po stanovniku od Vukovarsko-srijemske županije 3,1 puta. U Gradu Zagrebu koncentriran je i najveći dio proizvodnih resursa Republike Hrvatske: udio u bruto domaćem proizvodu Republike Hrvatske iznosi 31,5%, dok je udio u stanovništvu 17,6%.

Prema izloženim razlikama u razvijenosti županija, nužno je da se i kod nas počne provoditi politika regionalnog razvoja. Cilj politike regionalnog razvoja ne bi trebao biti apsolutno ujednačavanje razvoja svih županija, već se mora uvažavati određeni raspon razlika, posebno u ekonomskom razvoju. Treba težiti smanjenju većih razlika između najrazvijenijih i najnerazvijenijih županija, a također i smanjenu razlika unutar samih županija. Isto tako politiku regionalnog razvoja treba usmjeriti u pravcu da nijedna županija po svojoj razvijenosti nije ispod 75% prosjeka Republike Hrvatske.

Ima županija kod kojih je razvoj neuravnotežen što se očituje u većim razlikama između ekonomske i socijalne dimenzije razvoja. Dugoročno gledajući, neuravnotežen razvoj osnovnih dimenzija razvoja dovodi do općeg zastoja u razvoju. Stoga politika regionalnog razvoja treba imati za cilj i postići uravnotežen razvoj između osnovnih dimenzija razvoja.

Politiku regionalnog razvoja treba usmjeriti u pravcu izmjene gospodarske strukture manje razvijenih područja. Brži razvoj sekundarnog i tercijarnog sektora privrede treba ostati osnova razvojne strategije manje razvijenih područja. Takav razvoj treba osigurati i veći stupanj zaposlenosti stanovništva u modernom sektoru privrede. Osim toga, treba povećati efikasnost privređivanja svih poslovnih subjekata, a posebno u sektoru poljoprivrede. Isto tako, poljoprivredna proizvodnje na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima može naći svoje mjesto u funkciji proizvodnje ekološki zdrave hrane i razvitka seoskog turizma.

Utvdili smo i globalnu razvijenost pojedinih dijelova Republike Hrvatske, odnosno da regionalna razvijenost dobrim dijelom slijedi geografsku orijentaciju, od zapada prema istoku: najrazvijenije su županije u zapadnom dijelu države, a najnerazvijenije na istoku države.

Najteže je stanje u četirima slavonskim županijama, koje imaju nerazvijenu kako ekonomsku, tako i društvenu dimenziju razvoja. Osim toga, imaju vrlo nepovoljnu gospodarsku strukturu s izraženim udjelom poljoprivrednog sektora. Ovdje je nužna veća pomoć od strane države, te veće i bolje korištenje sredstava iz predpristupnih i drugih fondova Europske unije.

LITERATURA

1. Baletić, Z.: Razvoj privredno nedovoljno razvijenih krajeva SR Hrvatske, Ekonomski institut, Zagreb, 1985.
2. Fulgosi, A.: Faktorska analiza, Školska knjiga, Zagreb, 1984.
3. Ivanović, B: Socio-ekonomski nivo i profil razvijenih zemalja i zemalja u razvoju u 1970. godini, Statišička revija br. 3-4, Beograd, 1975.
4. Nujić, A.: Razlike u razvijenosti općina SR Hrvatske, Ekonomski analitičar, Zagreb, 10/1990.
5. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001. (CD), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2001.
6. Priopćenje: Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku i županije od 2001. do 2003, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2006.
7. Statistički ljetopis Republike Hrvatske (2004, 2005), Državni zavod za statistiku, Zagreb.
8. Statističko izvješće: Zaposlenost i plaće 2004, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.
9. Statističke informacije 2006, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2006.

Anto Nujić, M.S., Verica Andraković, graduated economist

DEVELOPMENT DIFFERENCES OF COUNTIES IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Summary

Defining development as well as the very procedure to determine the achieved development level is complex but even more complex is the development evaluation question of areas in narrower sense: regions and counties. Although there are different approaches to this matter that have not been theoretically systemized up to now, the newer development theories are starting from the point that development is a multidimensional process whose concept is possible to be obtained due to a series of indicators.

This work, based on eight development indicators, determines the general development level and order of counties in the Republic of Croatia. According to general development rank, the most developed are City of Zagreb, Istrian and Primorje-Goranska Counties. In the other hand, at the bottom of the list are Brodsko-Posavska, Vukovar and Srijem Counties.

There are significant differences among counties. According to the general development level, the City of Zagreb is 2.3 times more developed than the least developed Vukovar and Srijem County. In the same way, the City of Zagreb has 3.1 times larger gross domestic product per capita than Vukovar and Srijem County.

The policy of regional development should stream toward the change of economic structure of less developed areas. Faster development of secondary and tertiary economic sector should remain the basis of development strategy of less developed areas.

The analysis determined global development of some parts of the Republic of Croatia and it was found out that the regional development follows mainly geographical orientation: the most developed is City of Zagreb with its nearer surroundings, and then south part of Croatia, central Croatia and finally the least developed – east part of Croatia.

Key words: development indicators, general development level, economic development dimension, social development dimension, factor analysis, pondered indexes, gross domestic product, per capita

PRILOG

Tablica-1. Relativne vrijednosti pokazatelja razvijenosti (RH = 100)

	BDP	TRG	ZAP	ZAPS	AUT	DVRT	STAN	VŠS
1. Zagrebačka	74,2	87,3	75,1	110,4	82,3	100,0	98,7	67,0
2. Krapinsko-zagorska	72,6	67,4	83,1	105,7	87,8	79,8	87,8	50,1
3. Sisačko-moslavačka	77,0	74,3	77,5	86,9	81,4	78,5	89,1	65,3
4. Karlovačka	77,7	89,8	85,5	93,9	93,1	63,0	92,7	73,9
5. Varaždinska	94,2	91,3	102,3	108,8	91,5	92,5	95,0	71,4
6. Koprivničko-križevačka	95,8	76,1	84,5	100,1	87,8	77,7	89,6	59,8
7. Bjelovarsko-bilogorska	74,7	77,7	76,4	94,2	84,5	76,4	86,7	56,6
8. Primorsko-goranska	118,1	123,7	120,0	111,0	126,2	125,2	109,3	128,8
9. Ličko-senjska	103,4	93,6	90,9	85,3	81,9	78,5	85,2	61,2
10. Virovitičko-podravska	75,4	75,0	71,5	93,9	75,0	61,8	87,1	49,7
11. Požeško-slavonska	72,2	67,2	79,5	87,3	78,0	53,0	89,8	58,1
12. Brodsko-posavska	57,5	62,7	67,8	82,2	72,9	43,2	90,3	59,3
13. Zadarska	80,1	120,0	81,8	85,5	95,0	85,3	104,4	91,4
14. Osječko-baranjska	75,3	79,0	85,4	90,3	78,6	70,9	95,4	77,6
15. Šibensko-kninska	69,6	102,1	77,3	80,1	92,8	91,5	97,8	81,8
16. Vukovarsko-srijemska	57,5	60,5	63,3	81,0	68,7	37,6	88,7	57,2
17. Splitsko-dalmatinska	75,3	105,0	92,2	93,6	101,4	111,9	103,7	114,7
18. Istarska	137,5	140,3	123,6	115,1	145,0	140,1	108,1	107,4
19. Dubrovačko-neretvanska	88,4	108,9	94,0	94,5	98,7	98,9	105,5	119,6
20. Međimurska	80,2	85,0	96,6	113,0	98,4	87,1	98,6	56,3
21. Grad Zagreb	179,2	135,7	154,9	115,2	130,5	169,0	112,2	182,9

Tablica-2. Struktura bruto dodane vrijednosti po djelatnostima, prosječne vrijednosti za 2002. i 2003. godinu, u %

	Poljoprivreda	Industrija	Graditeljstvo	Trgovina	Hoteli i turizam	Prijevoz i veze	Financ. djelat.
Zagrebačka	14,2	32,2	5,6	18,3	3,0	8,6	5,9
Krapinsko-zagorska	12,4	30,5	7,1	10,5	2,9	9,9	6,1
Sisačko-moslavačka	11,6	30,5	5,7	9,2	3,0	12,5	6,2
Karlovačka	10,2	25,4	15,5	8,5	4,7	8,8	6,9
Varaždinska	11,4	30,6	8,0	12,9	2,5	7,2	7,6
Koprivničko-križevačka	21,4	35,2	3,9	11,4	1,9	5,9	6,2
Bjelovarsko-bilogorska	27,0	19,4	5,3	9,5	3,3	8,0	8,2
Primorsko-goranska	2,3	22,0	7,4	13,2	7,7	14,7	12,3
Ličko-senjska	15,2	19,8	19,3	6,3	5,0	9,9	4,2
Virovitičko-podravska	27,5	22,4	4,3	16,0	1,9	5,7	5,1
Požeško-slavonska	20,7	23,6	5,4	10,0	2,4	7,1	5,3
Brodsko-posavska	17,9	19,9	6,4	12,3	2,2	10,1	7,5
Zadarska	9,4	12,6	11,9	13,0	6,5	11,0	10,8
Osječko-baranjska	18,4	18,0	5,3	14,6	2,0	9,4	9,6
Šibensko-kninska	7,8	17,7	8,6	11,1	5,3	12,6	9,6
Vukovarsko-srijemska	25,4	14,6	8,1	11,3	2,4	9,5	4,8
Splitsko-dalmatinska	3,8	19,4	6,6	15,3	4,7	13,0	12,1
Istarska	5,1	31,6	6,6	10,5	11,4	6,6	11,5
Dubrovačko-neretvanska	8,1	11,3	6,2	8,8	7,7	17,9	14,2
Međimurska	14,9	35,7	7,0	9,2	2,3	6,2	9,0
Grad Zagreb	0,4	24,3	3,6	17,5	2,1	10,3	18,9

Napomena: Razlika do 100% odnosi se na djelatnosti: školstva, zdravstva, javne uprave, obrane i socijalne zaštite.